

SLAVENKA ERCEGOVIĆ

KELTSKI KONJANIČKI GROB S GARDOŠA U ZEMUNU

Sistematska su istraživanja, bilo terenska, bilo studijska, tzv. latenskog doba, a posebno dolaska Kelta u naše krajeve i njihove kulturne ostavštine, na području Hrvatske sasvim nedovoljna, pogotovu u odnosu na ostale prethistorijske kulturne epohe. U zbirkama pokrajinskih muzeja u Hrvatskoj, a posebno u prethistorijskoj zbirci Arheološkog muzeja u Zagrebu, postoji ogroman fundus arheološkog materijala latenskog doba s raznih lokaliteta koji uopće nije publiciran ili je samo negdje uzgred spomenut. Ovaj arheološki materijal po svojoj brojnosti i raznovrsnosti, od oružja i oruđa do nakita i keramike, predstavlja dragocjene podatke za razdoblje prije i poslije dolaska Kelta u naše krajeve. Manjkavost je ovog brojnog arheološkog fundusa u nedostatku pouzdanih podataka i u nedostatku zatvorenih grobnih cjelina (npr. za lokalitete Kupinovo, Malunje itd.), pa se sav taj materijal može tretirati samo tipološki. Izuzetak je uz grobne nalaze iz Sotina, Batine i Dalja, zatvoreni grobni nalaz s položaja Gardoš — lesne uzvisine u Zemunu.

Arheološki materijal s Gardoša potječe iz jednog konjaničkog groba s paljevinom, otkrivenog 1875. god. prigodom gradnje temelja za grobnicu obitelji Hariš. Arheološki muzej u Zagrebu dobio ga je 1894. god. kao dar tadašnjeg ravnateljstva realke u Zemunu. Grobni nalaz s Gardoša u literaturi prvi spominje Brunšmid u sklopu latenskih nalaza u Srijemu¹, a poslije njega reproducirani su ili spominjani samo pojedini arheološki primjerci ove grobne cjeline, kao umbo i hvataljka od štita kod Hoffillera², samo hvataljka od štita kod Jahna³, a u novije vrijeme Vinski-Gasparini reproducirala je crtež mača s ornamentom⁴, dok cjelokupan nalaz navodi Mirosavljević samo kao građu⁵. Valja spomenuti da ovaj nalaz nije registriran ni kod Hunyadyjeve ni kod Garašanina u njihovim keltskim studijama⁶. Usporedimo li bilo muzejski inventar bilo Brunšmidove podatke⁷ o sadržaju ovog groba, usta-

¹ J. Brunšmid, Prethistorijski predmeti željeznog doba..., Vjesnik hrv. arh. dr., n. s. IV, Zagreb, 1900, str. 69 i d.

² V. Hoffiller, Oprema rimskog vojnika u prvo doba carstva. Vjesnik hrv. arh. dr., n. s. XII, Zagreb, 1912, str. 67, sl. 27.

³ M. Jahn, Die Bewaffnung der Germanen..., Mannus-bib., no. 16, Würzburg, 1916, str. 189, sl. 212.

⁴ K. Vinski-Gasparini, Keltski ratnički grob iz Batine. Arheološki radovi i rasprave, I, Zagreb, 1959, Tab. IV, sl. 23.

⁵ V. Mirosavljević, Materijalna kultura Skordiska. Zbornik radova Fil. fak. Sveuč., knjiga I, Zagreb, 1951, str. 102.

⁶ I. Hunyady, Die Kelten im Karpatenbecken. Dissertationes Panonicae, ser. II, no. 18, Budapest, 1942. — M. Garašanin, Iz istorije Kelta u Srbiji. Istorijski glasnik, br. 3—4, Beograd, 1953. — M. Garašanin, Ka problematici kasnog latena u donjem Podunavlju. Zbornik Matice srpske, sv. 18 Novi Sad, 1957.

⁷ J. Brunšmid, sp. dj., str. 69 i 70.

novit ćemo da ovom grobnom nalazu nedostaju dvije glinene manje posudice, tri brončane karike, kratki mač i nož za udaranje od željeza. Međutim veći je broj arheološkog materijala iz ovog groba sačuvan i sadrži interesantne i rijetke primjerke. Zbog toga je potrebno obratiti posebnu pažnju na cijeli grobni inventar, pa ga prikazati u njegovoj današnjoj cjelini.

Inventar groba je slijedeći:

1) Urna rađena na lončarskom kolu s poklopcem, sive boje. Faktura je urne gruba za razliku od poklopca, koji je izrađen od dobro očišćene gline. Ukrašena je tzv. češljastim ornamentom, koji se od vrata do $\frac{1}{3}$ njezine visine rasprostire unaokolo u vertikalnim snopovima, a na vratu urne ovaj ornament zatvara snop urezanih horizontalnih crta. Visina 30 cm, promjer otvora 22,5 cm, širina trbuha 28 cm, promjer dna 10,5 cm. Inv. pret. zb. br. 4348. Tab. I, sl. 1.

2) Posuda od brončanog lima, neukrašena. Rub joj je lagano izvijen s po dvije rupice za ataše, koje nedostaju. Posuda je zgnječena i oštećena. Današnja visina cca 8 cm, promjer otvora cca 18,5 cm. Inv. pret. zb. br. 4351. Tab. II, sl. 2.

3) Ukrasna ovalna ploča od tankog brončanog lima, u sredini izbušena poput cjedila. Od ruba ploče prema sredini ornamentat je raspoređen u tri pojasa, a sredina je ispupčena i prošupljena. Ornamentat na prvom pojasu sastoji se od naizmjeničnih vertikalnih 8—10 izbočina i po jedne ispupčene bradavice, kod slijedeća dva pojasa blage kose kanelure postavljene su jedne nasuprot drugima, tako, da se stvara utisak ornamenta riblje kosti. Ploča je oštećena i zgnječena. Dimenzije 21 × 20 cm. Inv. pret. zb. br. 4352. Tab. II, sl. 3.

4) Umbo od štita u obliku kape s ravnim obodom od bronce. Sredina umba je ispupčena, obod je kratak i ravan, a na krajevima nazubljen. Na obodu umba u jednakoj udaljenosti na tri mjesta nalaze se po dvije čunjaste zakovice, od kojih dvije nedostaju. Umbo je pri vrhu zgnječen i oštećen. Visina 10 cm, promjer 16,5 cm. Inv. pret. zb. br. 4356. Tab. I, sl. 2; Tab. V, sl. 2.

5) Hvataljka štita od bronce, na krajevima plosnata u sredini lagano ispupčena, a s unutrašnje strane šuplja poput žlijeba. Ornamentirana je na krajevima sitnim udubanim kružićima, a srednji ispupčeni dio podijeljen je sa četiri udubene crte na dva polja u kojima se ornamentat sastoji od dva nasuprotna trokuta izvedena urezanim crtama. Na svakom kraju nalaze se rupe sa po dvije čunjaste zakovice od kojih jedna nedostaje. Dužina 20,5 cm. Inv. pret. zb. br. 4357. Tab. I, sl. 3; Tab. V, sl. 3.

6) Dvosjekli mač od željeza, presavinut na dvoje sa šiljatom oštricom i izduženim i spljoštenim trnom balčaka. Na maču su djelomično dobro sačuvane korice od tankog željeznog lima. Korice na vrhu imaju sa strana zadebljanje u obliku medaljona, a pri otvoru je sa jedne strane ataša za pričvršćivanje o remen ili lanac, aplicirana sa dvije zakovice, a na drugoj strani je ugraviran vitičasti ornament. Dužina 88,5 cm. Inv. pret. zb. br. 4358. Tab. II, sl. 1; Tab. V, sl. 1, Ia.

7) Nož od željeza s trnom za nasad, sječivo je tanko, a gornji dio zadebljan sa žlijebom po sredini. Dužina 15 cm. Inv. pret. zb. br. 4365. Tab. II, sl. 5.

8) Britva od željeza s trnom za nasad, polumjesečastog oblika, široka i plosnata. Prelomljena na tri dijela. Dužina 15 cm. Inv. pret. zb. br. 4366. Tab. II, sl. 4.

9) Ostruga od željeza s kratkim i šiljastim trnom, čiji se krajevi završavaju kružnim proširenjima u obliku dugmeta. Širina 5,4 cm. Inv. pret. zb. br. 4367. Tab. III, sl. 2.

10) Žvale od željeza, koje se sastoje od dvije horizontalne šipke (središnje) povezane s petljama, na svakoj šipki nanizane su po dvije narebrene okrugle i jedna zvjezdasta karika. Na ove središnje šipke nadovezuju se sa svake strane po jedna vertikalna šipka, čiji su završeci savinuti u petlju. Između vodoravnih i okomitih šipki uklopljena je sa svake strane po

jedna potkovasta šipka s ukrašenim završecima i rupicama za provlačenje remenja. Širina je žvala 14 cm. Inv. pret. zb. br. 4368. Tab. III, sl. 1.

11) Okov od željeza u obliku češlja s tri zuba. Dimenzije 10 cm × 8 cm. Inv. pret. zb. br. 4370. Tab. III, sl. 4.

12) Tri fragmenta od željeza, jedan ulomak tuljka od koplja, druga su dva ulomka vjerojatno predstavljala okov od koplja. Dužina: 5 cm, 9,5 cm, 14 cm. Inv. pret. zb. br. 4361—4363. Tab. III, sl. 3, 5.

13) Željezni fragmenat provjesla od posude. Dužina 22 cm. Inv. pret. zb. br. 4369. Tab. IV, sl. 1.

14) Deset fragmenata brončanog lima od posude. Fragmenti su malih dimenzija. Inv. pret. zb. br. 4353. Tab. IV, sl. 2—3, 7—13.

15) Brončani ulomak provjesla od posude. Dužina 21 cm. Inv. pret. zb. br. 4354. Tab. IV, sl. 5.

16) Karika od bronce kružnog oblika. Promjer 2 cm. Inv. pret. zb. br. 4355. Tab. IV, sl. 5.

Spaljivanje, kao obred pokopavanja, upoznali su Kelti tek dolaskom u Karpatsku kotlinu, a preuzeli su ga od autohtonog stanovništva u vrijeme pune njihove koncentracije na spomenutom području. Prema Déchelettu⁸ običaj je spaljivanja kod Kelta raširen u vrijeme latena III, što odgovara Reineckeovom stupnju laten D. Međutim prema Reineckeu⁹ keltski se žarni grobovi pojavljuju već u vrijeme laten C. Mnoge su keltske nekropole u Podunavlju biritualne¹⁰ (skeletnih grobova ima i u latenu D), dok su u našim krajevima, prema sadašnjem stanju istraživanja, skeletni keltski grobovi rijetki. Arheološki materijal s lokaliteta Kupinovo, Sotin, Novi Banovci, Surčin, Dalj, Vukovar itd. pripada inventaru grobova s paljevinom, iznimka su skeletni grobovi na ciglani u Osijeku¹¹. Oskudni podaci o ritusu sahranjivanja, kao i nedostatak grobnih cjelina spomenutih nekropola, onemogućavaju uspoređivanje sa srodnim i istovremenim arheološkim materijalom susjednih dobro istraženih nekropola u Karpatskoj kotlini.

Arheološki materijal s Gardoša inventar je konjaničkog groba, gdje je konjanik bio spaljen i sahranjen u urnu. Zanimljivost je ovog nalaza u pojavi konjske opreme (žvale, stremen, okov u obliku češlja i sl.), koja je u nekropolama keltskog obilježja uobičajena, ali ne suviše česta¹². U velikim keltskim nekropolama, kao što su Horný Jatov, Hurbanovo, Holiare, Kamenín itd.¹³ nije zabilježen ni jedan slučaj, gdje bi se uz žarni ili skeletni grob našao i skelet konja. Zanimljivo je također da se skeleti konja ne nalaze ni u grobovima s kolima, već samo konjska oprema¹⁴. Naprotiv, česta je pojava kod Kelta prilaganje u grobovima cijele ili parcijalne životinje, i to vepra, svinje, ovce, goveda, ptice itd.¹⁵ U prethistorijskoj

⁸ J. Déchelette, *Manuel d'archéologie* II, 3, Paris, 1914, str. 1014.

⁹ J. Filip, *Keltové ve střední Evropě*, Praha, 1956, str. 302.

¹⁰ J. Filip, sp. dj., str. 303 i d.

¹¹ Arheološki materijal spomenutih lokaliteta nalazi se u prethistorijskoj zbirci Arheološkog muzeja u Zagrebu. — E. Spajić, *Nalazište mlađeg željeznog doba s terena Osi-*

jeka. Osječki zbornik, IV, Osijek, 1954, str. 7 i d.

¹² J. Filip, sp. dj., str. 307, sl. 80.

¹³ B. Benadík—E. Vlček—C. Ambros, *Keltské pohrebiská na juhozápadnom Slovensku*, Bratislava, 1957 (dalje citirano: *Keltské pohrebiská*).

¹⁴ J. Filip, sp. dj., str. 270 i d., sl. 80, 85.

¹⁵ J. Filip, sp. dj., str. 299 i d. — *Keltské pohrebiská*, str. 116, 136. i d.

zbirci Arheološkog muzeja u Zagrebu postoji skroman nalaz iz Vukovara s oznakom »konjanički grob«. Od arheološkog materijala tog uništenog groba sačuvana je samo brončana narukvica i osteološki ostaci čovjeka i konja (dio nogu i rebra). S obzirom na osteološke nalaze može se pretpostaviti da je ovaj konjanički grob bio skeletni, te da je u njemu zajedno s konjanikom bio sahranjen i konj, bar djelomično. Pitanje postojanja skeleta konja u grobu s Gardoša morat će ostati otvoreno, jer nedostaje opis groba i njegov tačan eventualni osteološki nalaz. U vezi s ovim konjaničkim grobom valja napomenuti da je i Filip u svom sintetičnom djelu o Keltima ostavio neriješeno pitanje konjaničkih grobova za čitavu Karpat-sku kotlinu, zbog nedostatka odgovarajućih materijala¹⁶.

Od arheološkog materijala potrebno je u prvom redu istaknuti umbo od bronce (Tab. I, sl. 2; Tab. V, sl. 2), koji je reproduciran prvi put kod Hoffillera¹⁷ u sklopu opreme rimskog vojnika u prvo doba carstva. Pojava umba česta je u keltskim grobovima ratnika, čiji su štitovi bili velikih dimenzija (npr. ovalni je štit iz Velké Mani razmjera 170 × 60 cm). Štitovi su bili od drveta, ili kože, neki su imali okove unaokolo, a umbo je bio pričvršćen sa zakovicama na sredini štita. Štitovi se pojavljuju prema Filipu tek u grobovima Reineckeovog stupnja L C¹⁸. Tipični su umbi latenskog vremena od željeza, sredina je umba ispupčena, a sa strane su ravna krila, koja se u kasnom latenu trapezasto šire, ili su umbi jako produženi u obliku »ploče« s rebrom po sredini i trokutastim krilima. Ovakvi umbi zastupani su u inventaru grobova iz Kupinova (14 primjeraka), Boljevci (1 primjerak), Vojakovac (1 primjerak), Malunje (2 primjerka), i Sotin (1 primjerak), koji je jedini kružnog oblika i razlikuje se od ostalih. Svi navedeni primjerci umba nalaze se u prehistorijskoj zbirci Arheološkog muzeja u Zagrebu. Umbo s Gardoša osobito je rijedak primjerak umba i po vrsti materijala — izrađen je od bronce — i po obliku i smještaju zakovica. Analogije su za umbo s Gardoša germanska umba okruglog oblika, čija je sredina manje ili više ovalna ili lagano ispupčena, a Kostrzewski ih je već prema obliku podijelio u pet tipova¹⁹. Umbu s Gardoša najrodniji je umbo iz Kelheima²⁰, koji potječe iz kasnolatenskog groba s paljevinom, čiji je inventar tipični mač kasnolatenske sheme, koplje, te grafitirana urna uz navedeni umbo. Ovakvi su umbi rijetki u Jugoslaviji, pogotovu oni rađeni od bronce; možda su donekle srodni željezni umbo iz Sotina, kružnog oblika, što potječe iz kasnolatenskog groba s paljevinom, i umbo iz Kranjske, koji spominje Déchelette²¹. Kao bliža analogija umbu s Gardoša izvan Jugoslavije uz već spomenuti kelheimski primjerak, umbo je s lokaliteta St. Paul-Eppana²², koji bi po svom obliku pripadao III tipu umba po Kostrzewskom, kao i gardoški primjerak (detalje ove tipologije umba ostavljamo po strani). Ovakvi se germanski umbi pojavljuju ne samo s ma-

¹⁶ J. Filip, sp. dj., str. 300.

¹⁷ V. Hoffiller, sp. dj., str. 67 i d., sl. 27.

¹⁸ J. Filip, sp. dj., str. 167.

¹⁹ J. Kostrzewski, Die ostgermanische kultur der Spätlatenezeit, Mannus — bib., no. 18, Würzburg, 1919, str. 127 i d., sl. 118—123.

²⁰ G. von Merhart, Eine verzierte Eisenlanze aus Bludenz. Wiener Prähist. Zeitschr., 27, 1940, str. 90 i d., sl. 3. — W. Krämer, Das Ende der Mittellatënefriedhöfe und die Grabfunde der Spätlatënezeit in Südbayern. Germania, god. 30, 3/4, Berlin, 1952, str. 334, sl. 2.

²¹ J. Déchelette, sp. dj., str. 172, sl. 495, 4.

²² G. von Merhart, sp. dj., str. 88 i d., sl. 2.

terijalom kasnolatenskog vremena, već i s materijalom rimskoga doba, samo su ovi više stožasto ispupčeni. Kossina ih datira u 1. stoljeće n. e., a ona s dužim šiljkom u sredini u 2. stoljeće n. e.²³. Ovdje treba spomenuti u literaturi već poznati primjerak umba od željeza s lokaliteta Sotin, koji potječe iz rimskog groba; on je po svom obliku udaljenija analogija gardoškom primjerku, a tipološki vuče svoj korijen od germanskih umba^{23a}. Ostala umba germanskog porijekla koji traju do 4. i 5. stoljeća ostavljamo po strani. Pravilan je razmještaj zakovica dvije po dvije na obodu gardoškog primjerka neuobičajen na umbima latenskoga doba. Sve navedene analogije za ovaj umbo imaju 4,6 ili 8 zakovica, koje su u jednakim razmacima raspoređene na obodu umba. Sličan raspored zakovica s koničnim glavicama gardoškog primjerka nalazimo na umbu carskog vremena iz Dollkeima, koji spominje Jahn²⁴.

Hvataljka štita s Gardoša (Tab. I, sl. 3; Tab. V, sl. 3) je također lijep i rijedak primjerak; izrađena od bronce, ornamentirana, zakovice imaju konične glavice, kao i kod umba. Među brojnim keltskim umbima u zbirci Arheološkog muzeja u Zagrebu jedina je hvataljka štita ovaj primjerak s Gardoša. Najstariji je oblik hvataljke štita keltskog vremena prema Jahnu željezni okov — šipka, koja na krajevima ima rupice za pričvršćivanje²⁵. Ovo bi bio osnovni oblik iz kojeg su se razvijali ostali oblici kasnolatenodobne hvataljke, a i one carskog vremena. Detaljnu tipologiju i podjelu na grupe prema Jahnu ne upotrebljavamo. Gardoški primjerak hvataljke reproducira u crtežu već Jahn i donosi je skupa s ostalim hvataljkama ranocarskog vremena²⁶. Ovaj oblik hvataljke i ornament nalazimo samo među materijalom carskog vremena, tako je npr. hvataljki s Gardoša analogna (po obliku, ornamentu i zakovicama s koničnim glavicama i njihovu smještaju) markomanska hvataljka iz 1. stoljeća n. e., koju u crtežu donosi Kossina, ali bez oznake lokaliteta²⁷; slična hvataljka štita nađena je u grobu ratnika čak iz završetka 2. stoljeća n. e. u Wachowu u blizini Brandenburga²⁸.

Možda je kao treći ostatak štita mali okov od bronce (Tab. IV, sl. 6), mjestično ornamentiran urezanim crticama. Ovakvim je okovima štit bio obrubljen unaokolo. Nažalost više ulomaka nije sačuvano, pa ovo donosimo samo kao eventualnu mogućnost ili pretpostavku.

Od oružja su za Kelte svakako najznačajniji dugi mačevi s koricama od željeznog lima na kojima se često susreće vegetabilni ili animalni ukras. Mač s Gardoša (Tab. II, sl. 1; Tab. V, sl. 1, 1a) primjerak je tipičnog keltskog mača, savinut na dvoje, s relativno dobro ušćuvanim koricama od željeznog lima, na kojima je uočljiv ornament motiva vitice. Skicu ornamenta ovog primjerka donijela je Vinski-Gasparini²⁹ u sklopu ostalih srodnih mačeva s teritorije Slavonije, Baranje i Sri-

²³ G. Kossina, Über verzierte Eisenlanzenspitzen als Kennzeichen der Ostgermanen. Zeitschrift für Ethnologie, XXXVII, Berlin, 1905, str. 380, sl. 11. — G. Kossina, Die deutsch Vorgeschichte. Mannus — bib., no. 9, Würzburg, 1915, str. 187 i d., sl. 385—388.

^{23a} V. Hoffiller, sp. dj., str. 67, sl. 26.

²⁴ M. Jahn, sp. dj., str. 170, tab. III, sl. 15.

²⁵ M. Jahn, sp. dj., str. 160 i d., sl. 51, 182—192.

²⁶ M. Jahn, sp. dj., str. 189, sl. 212.

²⁷ G. Kossina, sp. dj., str. 189, sl. 390.

²⁸ G. Kossina, sp. dj., str. 189 i d., tab. XXXII. — M. Jahn, sp. dj., str. 186, sl. 210.

²⁹ K. Vinski—Gasparini, sp. dj., str. 285, tab. IV, sl. 23.

jema s osvrtom na ostale poznate mačeve iz Jugoslavije. Na osnovu statistike, koju je iznijela Vinski-Gasparini³⁰ može se zaključiti da su najgušći nalazi keltskih ukrašenih mačeva na teritoriju omeđenom rijekama Dunavom, Savom i Dravom. Mač s Gardoša po obliku završetka korica mača s medaljonom pripada tipu mača srednjolatenske sheme, po Mobergovoju klasifikaciji mačeva latenskog vremena³¹, što odgovara Reineckeovom stupnju latena C. Završetak je korica mača na gardoškom primjerku dobro sačuvan, oblika je srcolikog, koji je čvrsto sabit u korice. Prema današnjem se stanju istraživanja keltskog oružja ovakav tip mača pojavljuje već završetkom 3. stoljeća, osobito je bio raširen u 2. stoljeću, a pripadaju skupini srednjoevropskih mačeva s medaljonima. Ornament vitice na maču s Gardoša (Tab. V, sl. 1) prilično je skroman, iako nije sasvim jasan naročito u gornjem dijelu; donji dio ornamenta (vitice i trokuti) pokazuju simetriju u izradbi, pa se isto može pretpostaviti i za gornji dio ornamenta. S obzirom na ovaj ornament, možda bi se i ovaj mač mogao pripisati tzv. stilu ukrašenih mačeva »Ugarske« prema Jacobsthalu³². Ataša (Tab. V, sl. 1a) za remenje na maču s Gardoša nije simetrična ni ovalna, već je izdužena i na vrhu se račva, a ovakav oblik ataša imaju obično korice mačeva kasnog latenskog doba. Prema svemu iznesen mač s Gardoša pripadao bi kasnom stupnju latena C s mlađim tendencijama. Pojedinačne analogije za ovaj mač ne navodimo, jer ih je djelomično prikupila Vinski-Gasparini u svom radu na koji sam već upozorila (vidi bilješku 4). Primjerak s Gardoša savinut je na dvoje, a to je uobičajeno isključivo kod grobova s paljevinom. Poznato je da se ovakvi mačevi s ukrašenim koricama nailaze samo u grobovima ratnika s bogatim priložima, što potvrđuje i naš nalaz, pored već poznatih grobova iz Batine, Dalja, Sotina i dr., pa se sa sigurnošću u literaturi pretpostavlja da se ovakvo oružje izrađivalo za keltske odličnike.

Od ostalog su oružja, koje je pripadalo konjaniku, nažalost sačuvana samo tri ulomka, od kojih je jedan fragmenat nasada (drške) koplja (njega ne reproduciramo jer je isuviše malen), a druga dva ulomka (tab. III, sl. 3, 5) vjerojatno okove, koji su služili kao zaštita kopljima ili nekom drugom šiljatom oružju.

Zanimljiva je poluljesečasta britva — nož od željeza (tab. II, sl. 4), koja je jedini primjerak britve među materijalom latenskog vremena u prethistorijskoj zbirci Arheološkog muzeja u Zagrebu. Prema Filipu³³ polumjesečaste se britve, slične gardoškom primjerku pojavljuju tek u drugoj polovini posljednjeg stoljeća, tako npr. one iz žarnih grobova s lokaliteta Kobyly. Interesantno je da ih među ogromnim materijalom latenskog vremena kod Filipa i Hunyadijeve nema, a ni u inventaru nekropola, kao što su npr. Holiare, Kamenín, Horný Jatov itd.

Rijedak je primjerak također mala ostruga od željeza s kratkim i šiljatim trnom i dugmetima na krajevima (Tab. III, sl. 2). Ostavimo li po strani Grčku, Egipat i Malu Aziju, čini se da bi najstariji primjerci ostruga u Srednjoj i Sjevernoj Evropi bili oni koji se nailaze među materijalom latenskog vremena, čiji su nosioci Kelti i Germani. Njihove su ostruge jednostavne forme s lagano ovalnim i tankim lukom, a na krajevima imaju po jedno veće dugme, čija je funkcija bila

³⁰ K. Vinski—Gasparini, sp. dj., str. 285 i d., tab. VII.

³¹ J. Filip, sp. dj., str. 53, sl. 16.

³² K. Vinski—Gasparini, sp. dj., str. 283, vidi notu 13.

³³ J. Filip, sp. dj., str. 176.

učvršćivanje ostruga pomoću remenja (tzv. Knosporn)³⁴. Ovom tipu ostruga adekvatan je primjerak ostruge s Gardoša, a najrodnije su joj analogije one s lokaliteta La Tène i Stradonitz, koje autori datiraju od 3—1. stoljeća³⁵. U prethistorijskoj je zbirci Arheološkog muzeja u Zagrebu potpuno slična ostrugi iz Gardoša mala ostruga od željeza iz Sotina u Srijemu, koja potječe iz bogatog groba s paljevinom (grob I), nadalje upozoravamo na malu ostrugu također od željeza s banatskog lokaliteta Židovar³⁶. Ostruge su se uglavnom izrađivale od željeza, rjeđe od bronce. U inventaru nekropole Dalj³⁷ nalazi se jedna mala ostruga od bronce, koja je po obliku indentična ostrugi s Gardoša, samo su joj dugmeta na krajevima veoma mala, pa ova ostruga pretstavlja vjerovatno jednu varijantu kasnijih možda rimskodobnih oblika, čiji luk postaje širi i deblji, a dugmeta manja³⁸. Filip ne obraća posebnu pažnju ostrugama i njihovoj tipologiji, već ih spominje samo u sklopu cvata opće i specijalizirane produkcije raznih predmeta, koja je po njegovom mišljenju uslijedila koncem 2. stoljeća kod Kelta u Srednjoj Evropi³⁹.

Od konjske su se opreme sačuvale u grobu s Gardoša rijetko komplicirane žvale od željeza (Tab. III, sl. 1) i okov poput češlja (Tab. III, sl. 4). Ovakav tip žvala s okruglim i zvjezdastim karičicama na srednjoj šipki nije uobičajen i gotovo je nepoznat u literaturi. Svakako ne predstavlja jedan standardan primjerak dobro poznatih žvala latenskog vremena. Donekle joj je srodna, ali samo po srednjoj šipki sa spomenutim karičicama, žvala, koju prikazuju Zschille—Forrer u jednoj općoj studiji o žvalama i njihovu razvoju. Žvala je od bronce, još više komplicirano izrađena od primjerka s Gardoša, potječe navodno iz Pompeja, a datirana je cca u 1. stoljeće pr. n. e.⁴⁰. Slična je ovim žvalama jedan primjerak neobjavljenih žvala od željeza iz Novih Banovaca, koji se nalazi u rimskoj zbirci Arheološkog muzeja u Zagrebu. Popratni materijal, tj. okolnosti nalaza ovih žvala nisu poznati. Arheološki muzej u Zagrebu nabavio je 1959. god. grupu predmeta iz Donje Doline (općina Bos. Gradiška), među kojima postoji dio konjskih žvala od željeza sa slabo sačuvanom središnjom šipkom, na kojoj se nalazi jedna okrugla karika, i jedna slobodna karika, čiji se krakovi ne završavaju u obliku zvijezde već dugmeta. Po svemu se čini da bi ova karika mogla biti sastavni dio središnje šipke žvala, analogno primjerku s Gardoša. Zbog nedostatka analogija vremenski поблише nije moguće nešto određenije kazati za žvale s Gardoša, iako je vjerovatno, da bi one mogle biti kasnolatenko-rimskodobne.

Za okov u obliku češlja (Tab. III, sl. 4) od željeza može se pretpostaviti da je bio dio konjske opreme. Sličnih tzv. okova nailazimo među keltskim inventarom.

³⁴ M. Ebert, *Reallexikon der Vorgeschichte*, XII, Berlin, 1928, str. 355 i d., tab. 90, sl. a1, a2.

³⁵ R. Zschille—R. Forrer, *Der Sporn in seiner Formenentwicklung*, Berlin, 1891, str. 2, tab. I, sl. 1, 3.

³⁶ Iz Sotina postoje tri zatvorena bogata groba s paljevinom iz 1903. god., neobjavljeni. — B. Gavella, *Keltski opidum Židovar*, Beograd, 1952, sl. 15, 13.

³⁷ Lokalitet Dalj sadrži uz veću halštatsku nekropolu nešto manju nekropolu latenskog vremena.

³⁸ M. Ebert, sp. dj., str. 355 i d. — R. Zschille—R. Forrer, sp. dj., str. 3 i d.

³⁹ J. Filip, sp. dj., str. 176.

⁴⁰ R. Zschille—R. Forrer, *Die Pferdetransche in ihrer Formenentwicklung*, Berlin 1893, str. 15, tab. V, sl. 10.

Vrlo sličan okov potječe iz Szekszard-a-Bakta⁴¹, te iz Stradonitza⁴². Teško je pouzdano odrediti njegovu pravu funkciju.

Posuda od brončanog lima (Tab. II, sl. 2) nažalost je zgnječena, ali se ipak sa sigurnošću može kazati da joj je oblik bio kružan, dno joj je također bilo ovalno, a rub lagano izvijen sa po dvije rupice, gdje su vjerojatno nekad bile zakucane jednostavne ataše, koje su završavale s petljom za željezno provjeslo. Također i ostali ulomci posuda (Tab. IV, sl. 3, 7—13) osim fragmenta (Tab. IV, sl. 2) pripadali bi istom obliku okruglih posuda. Brončanog je posuđa među latenodobnim materijalom malo u zbirkama Arheološkog muzeja u Zagrebu. Osim ovog nalaza u Gardošu samo lokalitet Sotin, grob I, sadrži dvije posude od bronce, ali drugog oblika. Analogije za posudu s Gardoša nailazimo u inventaru latenskog vremena samog lokaliteta La Tène, posuda je od bronce sa željeznim provjeslom⁴³, nadalje posuda iz Körchova, kojoj nedostaje provjeslo⁴⁴. Vrlo je slična gardoškoj posuda iz Oggaua⁴⁵, koja potječe iz latenodobno-ranorimskog groba, pa bi ona predstavljala značajnu paralelu našoj posudi. Iz jednog keltsko-rimskodobnog žarnog groba iz Potzneusiedla u Gradišću potječe također jedna analogna posuda⁴⁶. Za ovu posudu s Gardoša nalazimo analogije i među rimskodobnim materijalom, i to u Češkoj npr. iz žarnih grobova lokaliteta Dobrichov-Pičhora⁴⁷, a u našim su krajevima one zastupane na lokalitetima Sisak i Grobnik⁴⁸ itd. Na osnovu navedenog moglo bi se pretpostaviti da je ovaj oblik posude bio u upotrebi kod Kelta u kasno latensko doba i da su ih oni proizvodili, te da se ovaj oblik zadržao i u rimsko vrijeme.

Neuobičajen je primjerak ukrasne ploče od brončanog lima u sredini probušene poput cjedila (Tab. II, sl. 3). Funkcionalno je vrlo teško odrediti čemu je ovaj primjerak služio. To otežava još više činjenica što među ogromnim inventarom, i latenodobnim, i rimskodobnim nije bilo moguće naći bar donekle srodan ili analogan arheološki predmet. Možda je ukrasna ploča imala kulturni karakter ili je bila u sekundarnoj upotrebi.

Sasvim neoštećena sačuvala se urna s poklopcem (Tab. I, sl. 1) koja je s obzirom na svoj oblik i ornamenat izuzetno zanimljiv primjerak urne. Valja napomenuti da je poklopac izrađen od finije gline za razliku od urne, čija je faktura prilično gruba. Sličnih urna među latenodobnim materijalom donekle bi možda bile posude i urne s raznih lokaliteta u Moravskoj⁴⁹, ali samo u obliku, i to kao udaljenije analogije. Vrlo adekvatne i analogne urni s Gardoša primjerci su urna, koje prikazuje

⁴¹ I. Hunyady, sp. dj., tab. LIV, sl. 21.

⁴² J. Filip, sp. dj., tab. CXXVII, sl. 3.

⁴³ V. Goss, *La Tène un oppidum Helvète*, Paris, 1887, tab. XIII, sl. 4.

⁴⁴ R. Beltz, *Die Vorgeschichte von Mecklenburg*, Berlin, 1899, str. 110 i d., sl. 185.

⁴⁵ A. Barb, *Frührömische gräber von Burgenland. Dissertationes Pannonicae, ser. II*, no. 6, Budapest, 1938, str. 189 i d. tab. XXXII, sl. 5.

⁴⁶ A. Barb, sp. dj., str. 196 i d., tab. LVII, 3.

⁴⁷ J. L. Pič, *Památky archaeologické a místopisné*, XVII, Prag, 1897, tab. LIV, sl. 8; LV, sl. 9.

⁴⁸ V. Hoffiller, *Antikne bronsane posude iz Hrvatske i Slavonije*. *Vjesnik hrv. arh. dr.*, n. s. VII, Zagreb, 1903/4, str. 98 i d., sl. 52, 3; sl. 53, 2 i 3; sl. 56.

⁴⁹ J. Filip, sp. dj., tab. LXXVI, sl. 9, 10; tab. LXXIX, sl. 10; tab. LXXXVII, sl. 11; tab. XC, sl. 10 itd.

Bónis u sklopu rimskodobne keramike iz Panonije⁵⁰. Kao analogija gardoškom primjerku urne, po obliku ili po tzv. češljastom ornamentu (Kammstrichornament) urna je iz Ljubljane, koja je nađena s novcem Augusta⁵¹. Po načinu izrađenog češljastog ornamenta u snopovima analogna je urna iz Ptuja⁵², za koju Bónis kaže da je najbliža keltskom tipu urna. Potpuno analogan poklopac našem primjerku nalazimo kod rimske urne srcolikog oblika iz Szombathelya⁵³. Vrlo je raširen tip urna, koje su popraćene s ranorimskodobnim materijalom, upravo tip urne poput one s Gardoša s češljastim ornamentom po cijeloj površini; taj se tip keramike pojavljuje isključivo u 1 stoljeću n. e., a za njega Bónis kaže da predstavlja keltsko nasljeđe⁵⁴.

S ovim su završena sumarna razmatranja arheološkog materijala konjaničkog groba s Gardoša, koji bismo s obzirom na sve navedeno mogli vremenski odrediti od Reineckeovog stupnja laten D, tj. cca 100 god. pr. n. e. do u 1. stoljeće n. e., uz napomenu da se neki primjerci npr. mač tipološki može odrediti Reineckeovim kasnim stupnjem laten C. Etnički ga treba pripisati keltskom ratniku.

Vrijeme dolaska Kelta u Srednju Evropu, pa i u naše krajeve historijski je potvrđeno, ali se ti pisani izvori u mnogo čemu ne slažu⁵⁵. Smatra se da su Kelti došli u Srednju Evropu negdje oko 400. god. pr. n. e., ali se arheološki mogu bolje fiksirati u 3. stoljeće. Za naše krajeve u vezi s keltskom migracijom i njihovim doseljnjem u ove krajeve značajno je vrijeme keltskog pohoda na Grčku preko Balkanskoga poluotoka, koji je započeo oko 280. g. pr. n. e. Poslije poraza kod Delfa 279. god. pr. n. e., vraća se jedan dio Kelta ponovno u naše Podunavlje, naseljavaju područje od ušća Save u Dunav na jug, tj. između Save i Velike Morave; kasnije su se naselili i sjeverno od Save — to su bili Skordisci⁵⁶. Prema tome je geografski položaj Gardoša u Zemunu uklopljen u područje koje su keltski Skordisci zauzimali od sredine 3. stoljeća pr. n. e. do dolaska Rimljana i rimske pobjede nad Skordiscima u 1. st. pr. n. e. Tačno vremensko determiniranje ovog događaja nije sasvim određeno, prema Vuliću bilo bi to 85. god. pr. n. e., dok se većina stručnjaka slaže da se taj događaj zbio tek 15. god. pr. n. e.⁵⁷. Sigurno je da s ovom rimskom pobjedom nad Skordiscima nije potpuno bio uništen keltski živalj, pa ni njihova materijalna kultura, a to mišljenje zastupa i Garašanin, jer upravo arheološki materijal iz naših podunavskih krajeva svjedoči o punom kontinuitetu života do u kasno latensko doba, kako je to već uočeno na erheološkim lokalite-

⁵⁰ E. Bonis, *Die Kaiserzeitliche Keramik von Pannonien. Dissertationes Pannonicae*, ser. II, no. 20, Budapest, 1942.

⁵¹ E. v. Bonis, sp. dj., str. 36, 61, tab. I, sl. 7.

⁵² E. v. Bonis, sp. dj., str. 35, tab. I, sl. 2.

⁵³ E. v. Bonis, sp. dj., str. 37, tab. V, sl. 1a, 1b.

⁵⁴ E. v. Bonis, sp. dj., str. 35 i d.

⁵⁵ J. Filip, sp. dj., str. 472 i d. — M. Garašanin, *Iz istorije Kelta u Srbiji*, *Istorijski glasnik*, Beograd, 1953, str. 3 i d., bilj. 2.

⁵⁶ M. Garašanin, sp. dj., str. 4, bilj. 9—14. — *Historija naroda Jugoslavije*, I, Zagreb, 1953, str. 19. — B. Gavela, sp. dj., str. 51 i d. — M. Garašanin, *Ka problematici kasnog latena u Donjem Podunavlju*, *Zbornik Matice srpske*, sv. 18, Novi Sad 1957, str. 16 i d.

⁵⁷ M. Garašanin, sp. dj., str. 17, bilj. 141 i 142.

tima Karaburma, Rospri Čuprija i Saraoci na desnoj obali Dunava⁵⁸. Pored tih lokaliteta, u literaturi već registriranih, veoma je značajna za kasno latenskoranocarsko vrijeme ovdje objavljena grobna cjelina s Gardoša, jer je ovaj konjanički grob najvjerojatnije nastao u ranom 1. stoljeću n. e. Nadalje valja spomenuti nalaze iz Erdevika⁵⁹; to su dvije zidane grobnice od opeke i kamena, u jednoj od njih nađen je keltski mač s ukrašenim koricama i koplje. Svakako je zanimljiva pojava keltskog mača u rimskodobnoj grobnici, pa bi i ovaj primjer mogao služiti kao još jedna potvrda o trajanju keltske materijalne kulture u našim krajevima i poslije dolaska Rimljana. Ovdje pored toga treba spomenuti grobne nalaze sa lokaliteta Sotin na Dunavu⁶⁰, koji su kasno-latenski, a možda neki elementi, kao npr. brončano posuđe, indiciraju već na utjecaje rimske proizvodnje. U sklopu kasno-latenskih nalaza u Srijemu ne smije se mimoći specifično keltski ratnički materijal sa lokaliteta Boljevci i Kupinovo⁶¹ na lijevoj obali Save u jug-ist. Srijemu, koji predstavljaju nesumnjivo ostavštinu Skorđiska. Prema ovdje navedenim podacima o srijemskim i ostalim podunavskim lokalitetima može se tvrditi da na području Srijema postoji kasno latenski horizont, koji je trajao do u ranocarsko vrijeme — iako ti nalazi nisu još u dovoljnoj mjeri objavljeni — pa prema tome konjanički grob s Gardoša u Zemunu nije izolirana slučajnost.

EIN KELTISCHES REITERGRAB AM GARDOŠ IN ZEMUN

Das archäologische Material vom Fundort auf der Anhöhe Gardoš in Zemun stammt aus einem Reitergrab mit Brandbestattung und wurde dem Archäologischen Museum in Zagreb im Jahre 1894 als Geschenkgabe der damaligen Leitung der Realschule in Zemun überreicht. Das Material ist nicht vollzählig. Bei der Inventarisierung wurde festgestellt, dass zwei kleinere Tongefässe, drei bronzene Kettenringe, ein Kurzsword und ein Haumesser fehlen, doch ist der grösste Teil des archäologischen Materials bewahrt geblieben und zwar: Eine grosse Tonurne mit Deckel, ein Bronzegefäss, eine Zierscheibe, ein Schildbuckel und eine Schildfessel, ein zweischneidiges Schwert, ein Messer, ein Rasiermesser, ein Sporn, eine Knebeltrense, Beschläge, drei Bruchstücke (Lanzenstücke), ein Gefässhenkel, alles aus Eisen, sowie 10 Bruchstücke eines Gefässes aus Bronzeblech, das Bruchstück eines Gefässhenkels und ein bronzenener Kettenring.

Der gesamte Fund ist früher nicht veröffentlicht worden, sondern nur einzelne Stücke dieses geschlossenen Grabfundes, wie z. B. der Schildbuckel, die Schildfessel und das Schwert (Anm. 1—5).

⁵⁸ J. Todorović, Iskopavanja na Karaburmi — Beograd, Arheološki pregled, 1959, str. 85 i d. — J. Todorović, Praistorijska nekropola na Rospri Čupriji kod Beograda, Godišnjak muzeja grada Beograda, knj. III, Beograd, 1956, str. 59. — M. Garašanin, sp. dj., str. 4 i d.

⁵⁹ Podatak dugujem Z. Vinskom (Arheološki muzej, Zagreb) i P. Miloševiću (Muzej

Srema, Srijemska Mitrovica). Nalazi potječu iz 1959. god. s poljoprivrednog dobra »Srem-ski borac«.

⁶⁰ S položaja Zmajevac kraj Sotina potječu tri zanimljive grobne cjeline s bogatim arheološkim materijalom — neobjavljeno.

⁶¹ Arheološki materijal s lokaliteta Boljevci i Kupinovo čuva Arheološki muzej u Zagrebu — neobjavljeno.

Besondere Beachtung in diesem Reitergrab verdient der in Bronze ausgeführte Schildbuckel (Taf. I, Abb. 2; Taf. V, Abb. 2). Der Schildbuckel hat Seltenheitswert nicht nur in der vorgesichtlichen Sammlung des Archäologischen Museums in Zagreb, sondern in ganz Jugoslawien. Seiner Gestalt nach ist er vom Typus der germanischen Schildbuckel, kreisförmig und in Mützenform mit einem Rand, der mit hutförmigen Nieten versehen ist. Das dem Schildbuckel vom Gardoš am nächsten stehende Exemplar ist das aus Kelheim, das aus einem Brandgrab der Spätlatènezeit stammt (Anm. 20—22). Derartige germanische Schildbuckel kommen auch zusammen mit Material aus der Römerzeit vor, nur haben diese eine stärkere kegelförmige Ausbuchtung (Anm. 23). Die Schildfessel ist in Bronze ausgeführt (Taf. I, Abb. 3; Taf. V, Abb. 3) und wurde schon von Jahn zusammen mit den Schildfesseln aus der frühen Kaiserzeit abgebildet. Ihr entsprechen die Schildfesseln aus den Kriegergräbern des 1. und sogar des 2. Jahrhunderts u. Z. (Anm. 27, 28). Das eiserne Schwert gehört zum Standardtyp der mitteleuropäischen Latène schwerter mit Knauf am Schwertgriff (Taf. II, Abb. 1; Taf. V, Abb. 1, 1a). Es ist vom Schwerttypus des Mittellatèneschemas in der Mobergschen Klassifikation der Schwerter der Latènezeit (Anm. 31), was der Reineckeschen Stufe La Tène C entspricht. Die Scheide aus dünnen Eisenblech ist gut erhalten und auf der einen Seite mit Befestigungsattaschen, auf der anderen mit einem Rankenornament versehen, so dass im Hinblick auf dieses Ornament das Schwert vielleicht dem sog. Stil der verzierten Schwerter »Ungarns« gemäss Jacobsthal zuzuschreiben wäre (Anm. 32). Nach alledem zu urteilen, könnte das Schwert vom Gardoš der späten La Tène C Stufe mit hineinspielenden jüngeren Tendenzen angehören. Das halbmondförmige eiserne Rasiermesser (Taf. II, Abb. 4) ist das einzige Rasiermesserexemplar in der Menge des in der Sammlung des Archäologischen Museums in Zagreb enthaltenen Materials aus der Latènezeit. Laut Filip kommen Rasiermesser erst in der zweiten Hälfte des letzten Jahrhunderts dieses Zeitraums vor (Anm. 33). Der kleine eiserne Sporn (Taf. III, Abb. 2) mit kurzem, spitzen Dorn und Knöpfen an den Enden ist ein typisches Exemplar der Sporne, die im Material der Latènezeit zu finden sind. Ihm entspricht der Sporn aus Sotin (Grab I, unveröffentlicht), Židovar (Anm. 36) und aus den Fundorten La Tène und Stradonitz, die in die Zeit vom 3.—1. Jahrhundert datiert werden (Anm. 35). Von einem Pferdegeschirr ist das seltene Exemplar einer komplizierten Knebeltrense aus Eisen (Taf. III, Abb. 1) erhalten. Ein solcher Trensentypus mit runden und sternförmigen Kettengliedern ist in der Fachliteratur fast unbekannt. Bis zu einem gewissen Grad ist ihr die ins 1. Jahrhundert v. u. Z. datierte Trense, von der Zschille-Forrer (Anm. 40) berichten verwandt, aber nur der mittleren Leitsstange nach. Ungeöhnlich ist das Exemplar einer in der Mitte siebartig durchlöcherten Zierscheibe aus Bronzeblech (Taf. II, Abb. 3), zu der keine Entsprechung aufzufinden war. Vielleicht hatte diese Zierscheibe kultischen Charakter oder fand sekundäre Verwendung. Das Bronzenblechgefäß (Taf. II, Abb. 2) hatte ursprünglich halbkugelförmige Gestalt, einen konvexen Boden und einen leicht geschweiften Rand. Entsprechungen zu dem Gefäß vom Gardoš finden wir im Inventar der latènezeitlichen Fundorte La Tène (Anm. 43) und Körchov (Anm.

44) und aus dem latènezeitlichfrühromischen Grab in Oggau (Anm. 45) (hinsichtlich der sonstigen Analogien siehe Anm. 46—49). Ganz unbeschädigt hat sich die Tonurne mit Deckel erhalten (Taf. I, Abb. 1). Sehr adäquat und der gardošer Urne entsprechend sind die Urnenexemplare, die Bonis im Rahmen des Keramikbestandes aus Römerzeit in Pannonien bringt, der aus der frühen Kaiserzeit stammt (Anm. 50). Analog ist auch eine Urne aus Ljubljana, mit der zusammen Münzen des Augustus gefunden wurden (Anm. 51), weiter auch eine Urne aus Ptuj (Anm. 52). Ein solcher Urnentyp mit über die ganze Oberfläche ausgebreitetem kammartigem Ornament tritt ausschliesslich im 1. Jahrhundert u. Z. auf und repräsentiert nach Bonis Meinung keltisches Erbe (Anm. 54).

Das Reitergrab vom Gardoš ist in die Reineckesche Stufe La Tène D einzuordnen, obwohl einige Elemente, wie z. B. das Schwert, schon in der späten La Tène C Stufe typologisch vorhanden sind, d. h. etwa in den Zeitraum von 100 Jahren v. u. Z. bis ins 1. Jahrhundert u. Z. Ethnisch ist es ohne Zweifel einem keltischen Krieger zuzuschreiben.

Im Zusammenhang mit der Wanderung der Kelten und deren Ansiedlung in heutigen jugoslawischen Gebieten ist die Zeit des keltischen Feldzugs gegen Griechenland über die Balkanhalbinsel von Bedeutung, der um 280 v. u. Z. begann. Nach der Niederlage bei Delphi im Jahre 279 v. u. Z. kehrt ein Teil der Kelten wieder ins Donaugebiet zurück und besiedelt das südwärts von der Mündung der Save in die Donau liegende, d. h. das zwischen der Save und der Grossen Morava gelegene Gebiet; später siedelten sie auch nördlich der Save — es waren dies die Skordisker (Anm. 56). Der Fundort am Gardoš in Zemun liegt geographisch im Gebiet, das die keltischen Skordisker von der Mitte des 3. Jahrhunderts v. u. Z. bis zur Ankunft der Römer und deren Sieg über die Skordisker im 1. Jahrhundert v. u. Z. innehatten (Anm. 57). Gewiss ist, dass mit diesem römischen Sieg die keltische Bevölkerung nicht völlig vernichtet war, und auch nicht ihre Kulturgüter, denn gerade das archäologische Material der donauländischen Fundorte, z. B. Karaburma, Rospi Čuprija, Saraoci (Anm. 58) zeugt von einer ununterbrochenen Lebenskontinuität bis in die späte Latènezeit bzw. in die römische Kaiserzeit hinein. Neben den genannten, in der Fachliteratur bereits registrierten Fundorten ist der hier veröffentlichte geschlossene Grabfund vom Gardoš für die späte Latènezeit und die frühe Kaiserzeit von grosser Bedeutung, denn dieses Reitergrab ist aller Wahrscheinlichkeit nach in der Frühzeit des 1. Jahrhunderts u. Z. in die Erde gelangt. Im Zusammenhang mit diesen Funden müssen zwei in Ziegel und Stein gemauerte Gräber aus Erdevik Erwähnung finden (Anm. 59); in einem wurde ein Schwert mit verzierter Scheide und eine Lanze gefunden. Das Vorkommen eines keltischen Schwertes im römischen Grab in Erdevik ist eine weitere Bestätigung der Fortdauer der keltischen materiellen Kultur in den jugoslawischen Gebieten auch nach dem Einfall der Römer. Ferner muss auf die Gräber der späten Latènezeit aus Sotin an der Donau (Anm. 60) verwiesen werden, sowie auf die spezifisch keltische Kriegerausrüstung von den Fundorten Boljevci und Kupinovo (Anm. 61) am linken Saveufer im südöstlichen Syrmien, die zweifellos eine Hinterlassenschaft der Skordisker darstellen. Auf Grund der hier angeführ-

ten Angaben über die syrmischen und sonstigen donauländischen Fundorte ist die Behauptung erlaubt, dass auf syrmischen Gebiet ein Horizont der Spätlatènezeit besteht, der bis in die frühe Kaiserzeit hineinreicht — obwohl die Funde noch nicht in hinreichenden Mass veröffentlicht sind, so dass das Reitergrab von Gardoš in Zemun keinen isolierten Zufallsfund darstellt.

ABBILDUNGSNACHWEIS

- Taf. I Zemun-Gardoš, Brandgrab.
- Taf. II Zemun-Gardoš, Brandgrab.
- Taf. III Zemun-Gardoš, Brandgrab.
- Taf. IV Zemun-Gardoš, Brandgrab.
- Taf. V Zemun-Gardoš, Brandgrab.

TABLA I.

1

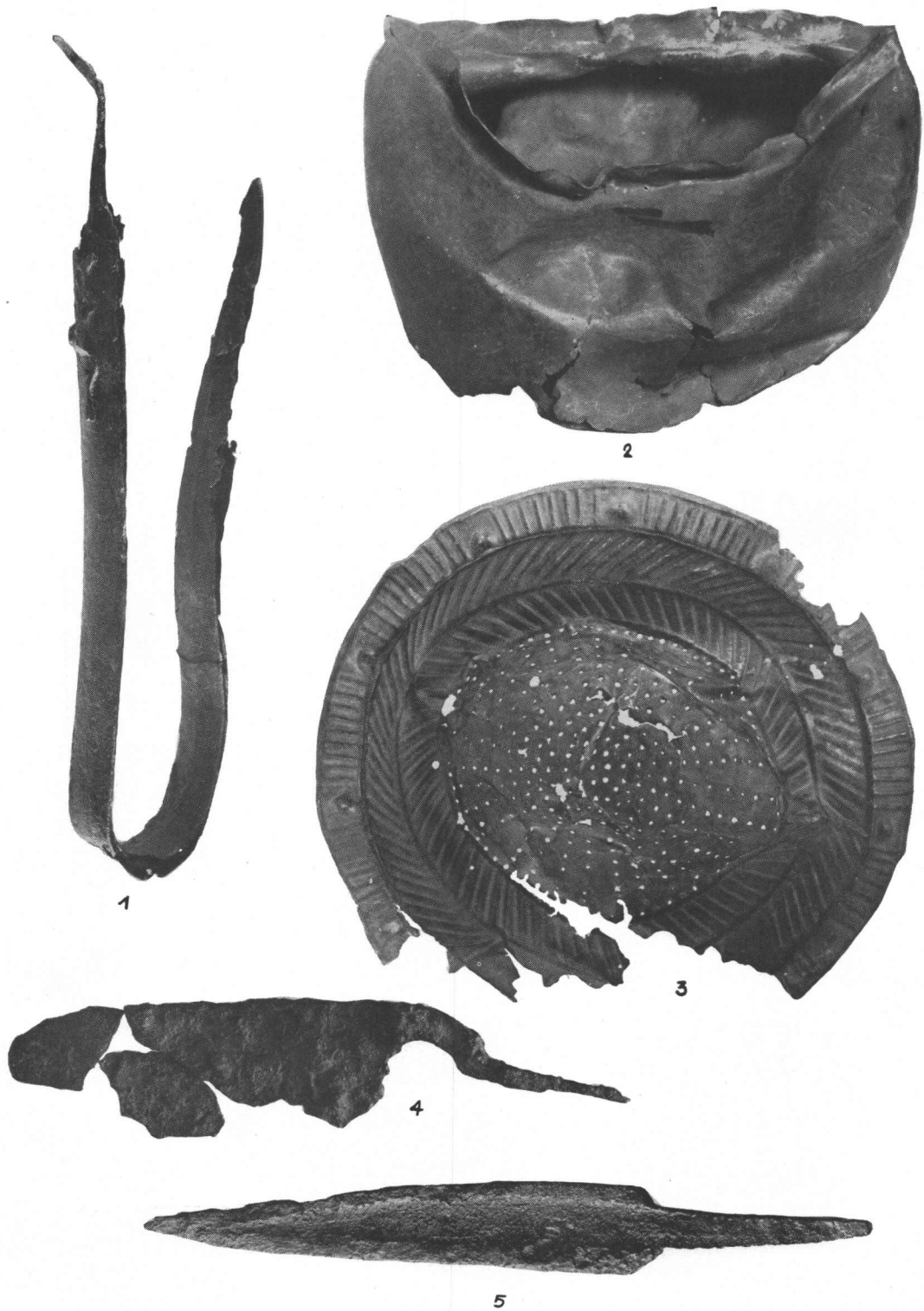
2

3

Tab. I, Zemun-Gardoš, grob s paljevinom.

TABLA II.

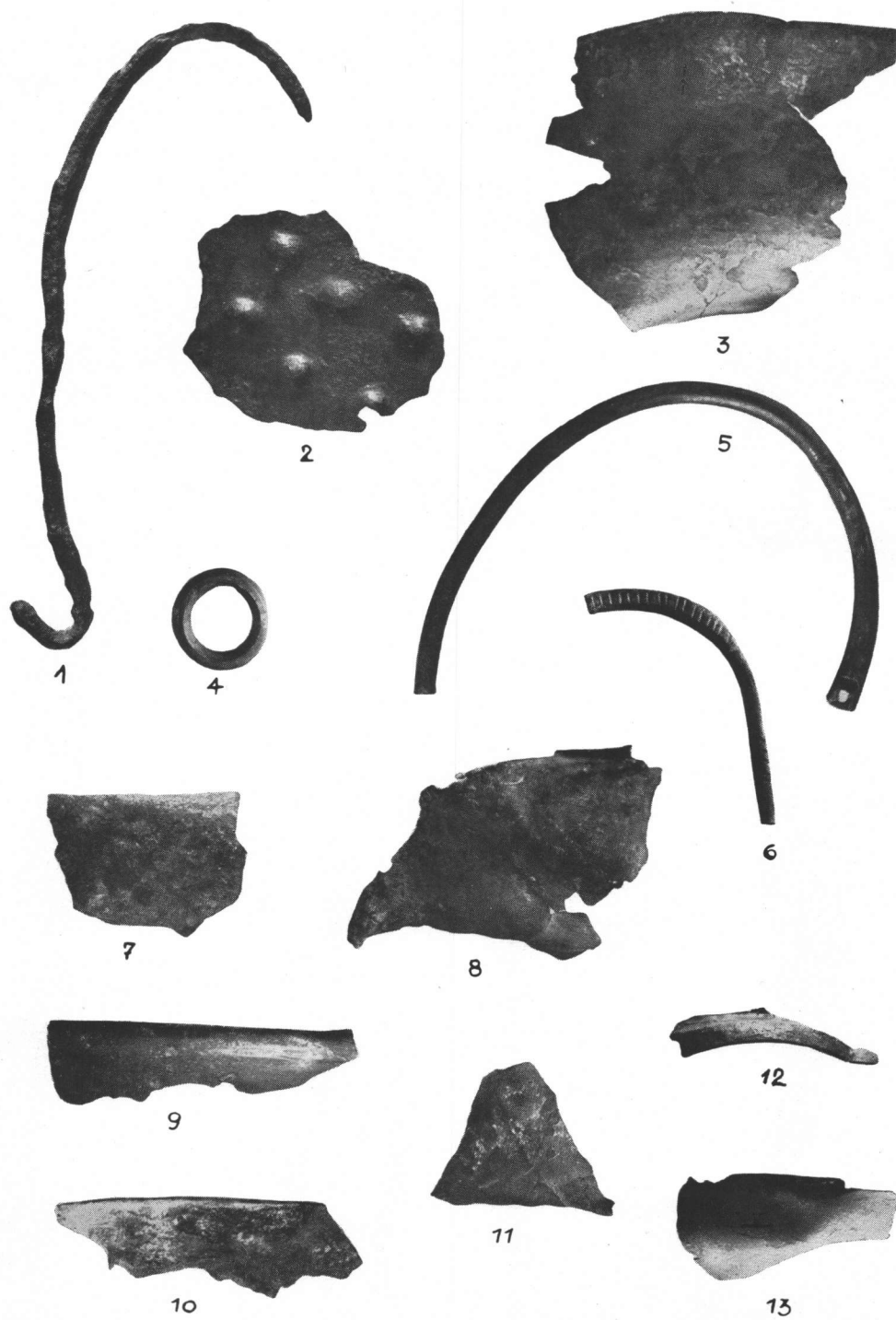

Tab. II, Zemun-Gardoš, grob s paljevinom.

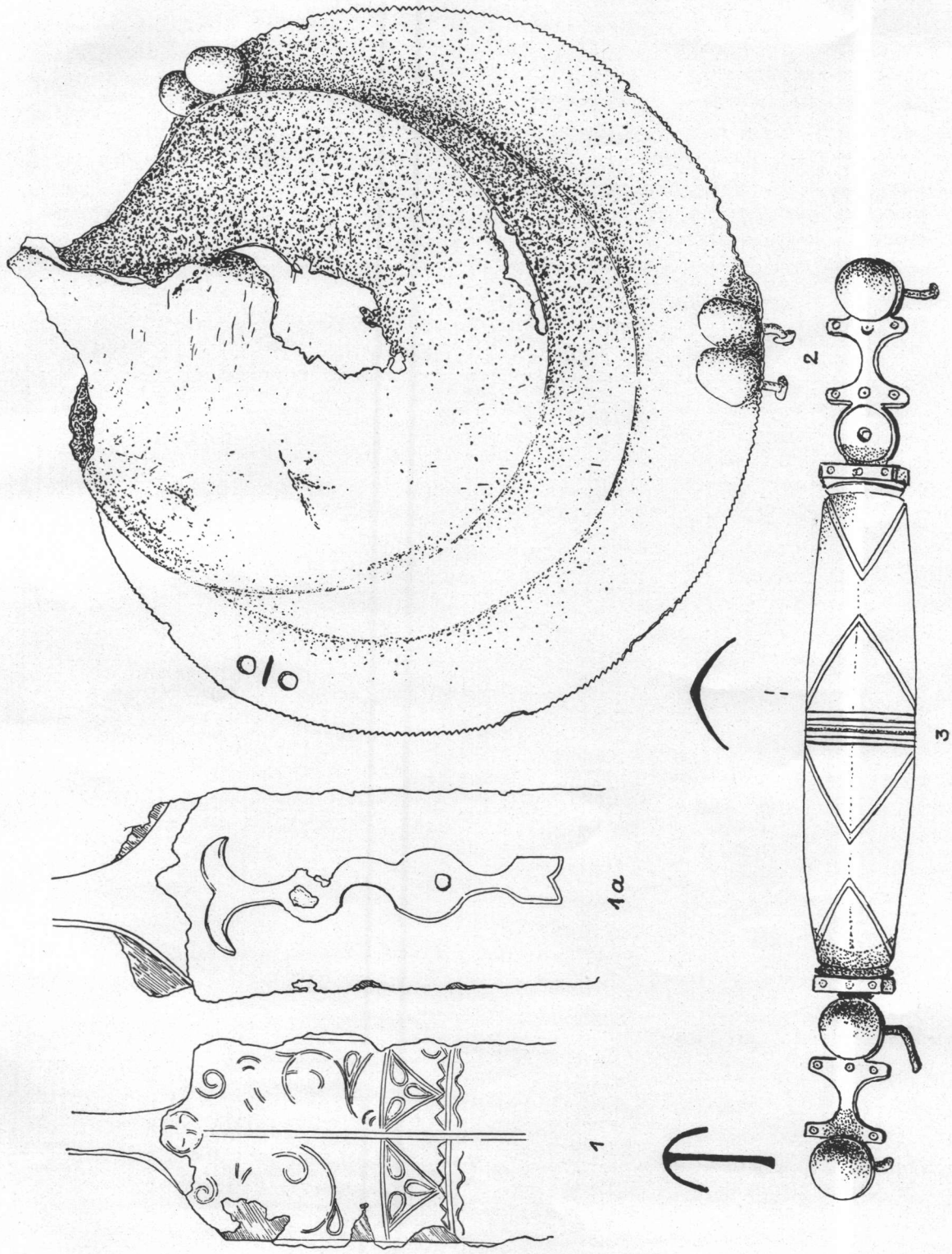
Tab. III, Zemun-Gardoš, grob s paljevinom.

Tab. IV, Zemun-Gardoš, grob s paljevinom.

TABLA V.

Tab. V, Zemun-Gardoš, grob s paljevinom.